

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	7	Винахідливі брехуни	67
КАМУФЛЯЖ	10	Мова і правда	69
Співай своїм голосом	11	Правда і дипломатія	71
Парадокс обману	13	Політична гра	72
Люди з Х'єллера	14	Прагматичні істини	77
Пусті погрози	16	БРЕХНЯ	79
Камуфляжний митець	19	Бачення поліції	80
Засліплюючий камуфляж	21	Детектор брехні в людській подобі	81
Протистояння і честь	23	Думки інших	84
Жіночі штучки	24	Добрі брехуни	86
Союзницькі ілюзії	26	Приховані знаки	88
Жорстокість природи	27	Щось в оці	90
Військова магія	30	Машина, яка знає	92
Камуфляж от-кутюр	33	Зламаний код	95
Стиль хамелеона	34	Пастки та упередження	97
Одяг для відступу та атаки	36	Машина для залякування	100
Нечесні методи	38	Соціальна істина	102
Тактика самообману	40	Чарівники	103
Добре налагоджений самообман	42	Правдиві брехуни	107
ЦИВІЛІЗАЦІЯ	45	Брехуни скрізь	110
Випущені птахи	48	МИСТЕЦТВО	113
Довіра та недовіра	51	Мастаки ілюзій	115
Детектор брехні	52	Чітке бачення постфактум	119
Плітки	54	Мистецтво та еволюція	122
Секс, брехня і зрада	57	Фальшиві тони	124
Проблема альтруїзму	58	Корекція голосу	129
Проблема дармоїдів	60	Працівник фабрики	132
Усевидяче око	61	Дивись, без рук!	136
Майже чесно	63	Оманливий смак	138
По той бік добра і зла	65	Ненадійний оригінал	141
		Те саме відчуття	144

ОСОБИСТІТЬ.....	151	АВТЕНТИЧНІСТЬ	219
Сценічне життя.....	153	Мова не лише про гроші	
Великі сподівання.....	155	(слово честі)	222
Яка іронія.....	157	Природні бажання	227
Справжнє «я»	160	Оброблена сировина	232
Англійський пасьянс	161	Втрачений світ	235
Гра в галантність.....	163	Ньютон по той бік екрана	241
Блефуй, не гальмуй	167	Дата-моргана,	
Театр одного актора.....	169	або цифровий міраж.....	244
Самостійний мозок.....	173	КОХАННЯ	250
Істинна сутність.....	177	Привабливість невизначеності.....	254
Придивись до мурахи.....	180	Лицарські фантазії.....	259
Незручна правда	182	Правила стосунків	260
Внутрішня сила.....	186	Суперечливі імпульси.....	263
Ненадійне «я».....	188	Тваринний потяг.....	266
Необхідна брехня.....	192	Хімія кохання.....	269
СТАТУС.....	196	Прочинені двері.....	272
Турбо і тестостерон	199	Особливості шарму.....	276
Сутність звуку	201	Короткий шлях до спокуси.....	279
Зла посмішка.....	203	Приховані наміри	281
Фальшиві Ferragamo	205	Архітектори кохання.....	285
Піратський капітал	208	Позитивні ілюзії.....	287
Keeping it fake.....	211	Джерела, коментарі та поради	
Віра в годинник	213	для подальшого читання	290
Невидиме чорнило.....	215	ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК.....	322

ПЕРЕДМОВА

У 2012 році одна новина з Китаю облетіла весь світ. Інтернет-медіа та телебачення з усіх континентів повідомляли: китаєць Чжан Фен за рішенням суду отримає компенсацію в розмірі 75 000 доларів від дружини. Після того, як у них народилося «жахливо потворне» дитя, він звинуватив її у невірності. Та обман, як виявилось, крився в іншому: вона витратила 100 000 доларів на пластичні операції у Південній Кореї ще до їхньої зустрічі. Чоловік подав на неї до суду через її приховування правди про себе, тож одруження відбулося за брехливих передумов, і закон став на захист позивача.

Новина була проілюстрована світлинами дружини до та після операцій. На першій вона з вузькими очима, напіввідкритим ротом, нерівними зубами, на іншій — з великими очима лані та ляльковим ротиком. Обговорення були переповнені гнівними висловлюваннями про безсердечного чоловіка та бідолашну дитину. Звісно, деякі коментатори вважали, що чоловік мав право на таку реакцію, все ж таки його пошили в дурні.

Насправді справа ще більш заплутана, аніж згадувалося в обговореннях. Поліпшувати свій зовнішній вигляд — шахрайство це чи ні? Чому пластична хірургія — то обман, а косметика — ні? А висвітлення волосся? Якщо все це ошуканство, то серед норвезьких чоловіків, певно, багато жертв. А якщо порядність тієї китайської жінки можна поставити під сумнів, то до чоловіка також є питання, на більш принциповому рівні. Якщо він так легко зумів покинути свою дружину, то хіба його кохання було щирим і справжнім?

Мабуть, найцікавіше тут те, чому саме ця судова справа з настільки особистими подробицями набула такого розголосу далеко за межами країни. Здається, у нас десь глибоко всередині сидить щось таке, що змушує нашорошувати вуха, коли ми чуємо про обман, або те, що наптовхує на думку про обман — бо видає себе за інше, ніж є насправді. Слова *справжнє, фальшиве, автентичне, поверхнєве, оболонка, копія та оригінал* є немов клейкою стрічкою людського зацікавлення. Вони пробуджують категоричні судження і спонукають до осуду — і з етичного, і з естетичного погляду.

Як і більшість, я вважаю схожі питання доволі захопливими, тож почав працювати над тим, аби з'ясувати, чому такі питання виникають у стількох різних контекстах, і як взагалі до того дійшло. Кожне питання, яке я досліджував, породжувало цілий ряд нових. Чи наш інтерес до блефу вроджений, чи є частиною нашої культури? Яку роль відігравали брехня та обман у розвитку нашої цивілізації та людського розуму? Чи існує таке поняття, як чесна війна? Чи брешуть політики більше за інших? Де проходить межа між прикрашуванням та ошуканством? Чи ми розпізнаємо брехню, зіткнувшись із нею? Наскільки реалістичними є наші уявлення про себе? Що таке справжнє кохання? Чи може копія бути такою ж доброю, як оригінал?

Китайська медійна історія 2012 року після детальнішого вивчення критично налаштованих блогерів виявилася не новиною, а перебільшенням, менш сенсаційною справою 2004 року, доповненою із сумнівних джерел інформації. Вона є чимось на кшталт обману. Це спонукає звернути увагу на інший аспект брехні – а саме: вона добре поєднується з винахідливістю. Те, що історія стала настільки популярною, вказує і на добре чуття тих, хто має стосунок до її поширення; мабуть, ця історія порушує актуальне питання про те, що ми можемо маніпулювати оточенням і собою дедалі краще. Зрештою, багато норвезьких батьків робили корекцію зору, водночас їхнім дітям доводиться ходити в окулярах. І нас постійно оточують рекламні картинки, де краса є лише маніпуляцією. Можливо, та історія була надто гарною, аби бути правдою, однак велике зацікавлення нею може свідчити ось про що: вона приклад того, що Пабло Пікассо називав «брехнею, яка розповідає правду».

Ця книжка не лише про красу. Це тільки одна з багатьох тем, серед яких і війна, політика, дизайн автомобілів, фільми, біологія, дослідження мозку, знайомства, мистецтво та музика. Вичерпний огляд всього шахрайства та обману на світі, звісно, річ неосяжна, тож натомість я керувався своїм чуттям. Один редактор на початках моєї кар'єри журналіста порадив писати лише про речі, які я сам вважаю цікавими. А вже згодом інший наставник дав пораду «шукати місце, де горить». Мова не про реальні пожежі, а про палаючі сліди, тобто потрібно завжди шукати сфери, де, здається, щось непевне тліє під поверхнею.

Науково-популярні книжки, присвячені якійсь одній великій темі, часто називають «Big Idea Books», і мета таких книг представити велику теорію, яка пояснює все. Це не про цю книжку. Моїм бажанням є заглибити читачів у мої відкриття, дати змогу захоплюватися окремими прикладами блефу та обману, проводити між ними паралелі і з подивом

виявляти, як функціонує наше розуміння справжнього і фальшивого. Ті, хто хоче ретельно ознайомитися із якоюсь конкретною сферою, можуть послуговуватися списком першоджерел. Решту закликаю йти за логікою тексту, попри постійний ризик зіскочити зі шляху і приземлитися в зовсім іншому, несподіваному місці, як я сам неодноразово робив під час роботи над цією книжкою.

У процесі роботи я натрапляв на багато цікавих історій та фактів зі сфери медицини, спорту, економіки та всілякі інші теми, які з тих чи інших причин не потрапили до фінального тексту книги. Наприклад, історія про зневіреного чоловіка, який потрапив у реанімацію із артеріальним тиском 80/40 через передозування тестовим препаратом. Коли розпитали керівника експерименту, виявилось, що той чоловік був у контрольній групі, якій дали таблетки плацебо. Щойно він дізнався про це, симптоми негайно зникли, і чоловік заплакав, цього разу від полегшення.

Серед інших тем, які відсіялися в процесі: лазутчики Ірландської республіканської армії, автоматизована торгівля акціями та інфраструктура Лас-Вегаса, разом із Вільгельмом Фогтом, «капітаном з Кьопеніка». Звісно, чимало читачів зауважать, що їм бракує матеріалу, який, на їхню думку, мав би тут бути, однак я шукав у багатьох різних напрямках. Тож сподіваюся, більшість знайдуть у цій книзі те, що їм відгукується, і те, про що вони досі мало знали.

Та все ж це не означає, що книга неструктурована. Кожна сторінка в ній заглиблює читача в інтелектуальну мандрівку, і, як підказують заголовки розділів, підводить до ще глибших ідей. І хоч кожна з них відображає частково суперечливі погляди на блеф, брехню та самообман, однак разом всі вони створюють враження доволі заплутаного нарративу. Але я і не мав бажання закінчити одним спільним поясненням всього, волію слідувати за ниткою у клубку, а не намагатися розплутати його.

Сам я покладаю на книжку такі ж сподівання, як на перебування поруч з іншою людиною. Я хочу провести з нею кілька годин, аби зацікавитися, почути якісь захопливі історії, дізнатися про щось нове, чого я раніше не знав, дивуватися, приймати виклики та зачаровуватися. Якщо ця книжка може нагадати читачеві саме таку людину, тоді я зі своїм завданням впорався.

КАМУФЛЯЖ

*Троянські гармати – Голос Бейонсе – Науково-дослідний інститут оборони –
Вабливі краби – Кубістичні військові кораблі – Уніформа ошуканців – Чесний
бій – Підступна атака – Перегони озброєнь зозулі – Військова магія –
Міський камуфляж – Камуфляж от-кутюр – Енді Воргол – Повсякденний
костюм як камуфляж – Партизанські війни – Приховані мотиви*

Красивий фотоальбом фотографа на ім'я Крістіан Швагер затримує ваш погляд у книжковій крамниці. На обкладинці зображене швейцарське *шале* — помпезна дерев'яна будівля з терасою, великими виступами даху, зеленими віконницями та затишними шторами, почепленими на карнизах. Перед будівлею стоїть клуня із запасом дров та невеликий дерев'яний сарай із колесами від воза на стіні. Ти гортаєш книгу, в якій бачиш кілька світлин старих будиночків в Альпах. Поміж дерев на зелених гірських схилах серед інших давніх будівель у невеличких селищах. Так, авжеж, затишно, думаєш ти, там, у Швейцарії, аж якось надто ідеалістично, як з поштової листівки. А тоді ти відкладаєш цю книжку.

Та повернімося до книги знову, щоб тепер зауважити її назву: «Фальшиві шале» (*Falsche Chalets*). Застережені німецьким прикметником, ми передивляємося фото і звертаємо увагу, що деякі з будиночків мають химерні виступи, а дошки вигинаються, немов на картинах Далі. І хіба не дивно, що в жодній з віконних шибок не відбиваються сонячні промені чи небо? Що ж робить ці будівлі такими тривожно мальовничими? А може, все тому, що це такі і є малюнки?

Крістіан Швагер виявив таке фальшиве шале вперше у 2000 році під час гірського походу. Один будиночок, який він оминав, здавався непропорційно вузьким. Кому заманулося би зводити щось схоже та навіщо? І лиш коли він підійшов до будівлі геть впритул, то зрозумів, що все це лиш ілюзія, бетонний бункер, розфарбований так, аби скидатися на швейцарський будиночок. Насправді ці милі фасади приховували жорстоку реальність. Коли фальшиві віконниці та вікна відсуваються вбік, з них показуються жерла гармат.

Більшість із тих візуальних ілюзій звели збройні сили Швейцарії в 30–40-х роках, у період, коли шпигування з повітря стало звичним явищем у Європі. Військові наймали художників театру, аби замаскувати гармати та конструкції протиповітряної оборони, і вони виконали свою

роботу зі швейцарською точністю. Дерев'яні конструкції та карнизи відтворювалися з вимогою, аби на відстані понад 20 метрів не було помітно, що вони фальшиві. Коли Швагер мандрував, фотографуючи будиночки, він зустрічав людей, що 20 років мешкали по сусідству навіть не підозрюючи, що це щось інше, а не черговий затишний дерев'яний будиночок.

Якщо поглянути на обкладинку видання уже з новими знаннями, то одразу ж помітимо: дерев'яні віконниці, вікна та карнизи – все намальовано просто на стіні, а балкон – не більше, як пласкі перила, прибиті до фасаду. Коли ми знаємо, на що дивитися, важко зрозуміти, як ми могли дозволити себе обманути першого разу. Ось як функціонує наш мозок: коли ми вперше щось бачимо, надсилається багато асоціацій та сигналів і мозок дістає спогади, схожі на те, що ми бачимо. І як тільки він відчуває, що це нагадує щось знайоме, з метою ефективності заповнює всі прогалини і порожнечі, створюючи надійну модель. Насправді таку ж модель світу ми сприймаємо більшість часу – ми бачимо те, що очікуємо побачити. Поки ніщо не суперечить очікуванням, така модель працює добре. І звертаємо на неї увагу ми лиш тоді, коли реальність відхиляється від чогось звичного. Ми роками можемо добиратися на роботу за кермом авто, немов уві сні, аж поки одного дня не з'явиться пасажир, що зауважить особливість будівель і ландшафтів за вікном, яких ми раніше ніколи не помічали. Тоді ми прокидаємося і бачимо докколишній світ, точно так само, як перші натяки на обман спонукають нас помітити очевидну підробку шале.

Співай своїм голосом

Прохолодної неділі січня 2013 року відбувалася повторна інавгурація Барака Обами, і коментатори обговорювали, які ж сигнали він подасть у своїй промові. Чи говоритиме він про фінансову кризу? Чи висловить суперечливу підтримку гомосексуалам? І, так само важливо, що він скаже про присутність США в Іраку та Афганістані? Як швидко він хотів би залучити війська та що робитиме для забезпечення стабільності? Чи, може, він прийшов, аби поговорити про ядерні погрози з боку Ірану та Північної Кореї, чи будуть якісь конкретні попередження?

На більш тривіальному рівні медіа говорили також і про офіційну церемонію: можливо, президент обмовиться під час присяги, як останнього разу, чи, може, сцена загориться, як то було при Кеннеді? Ніхто не передбачав того скандалу, який насправді заповнив перші шпальти інтернет-видань після промови. Так само як і ніхто не помітив інци-